

Oog in oog met... de woestijnmoeder Syncletica

Charles van Leeuwen

‘Als een schat wordt ontdekt, wordt hij meteen geplunderd. Zo is het ook met de deugd: die verzwakt en verdwijnt zodra ze openbaar wordt gemaakt.’ Aldus de heilige Syncletica, een van de eerste vrouwen die zich in de vierde eeuw in de Egyptische woestijn terugtrok.

Moeder tegen wil en dank

Daar leidde ze, geheel in lijn met deze spreuk, een streng en vrijwel onzichtbaar leven. Maar haar krachtige geloofsleven bleef niet onopgemerkt en trok tal van navolgers. Syncletica was echter niet gelukkig met die belangstelling en wees lange tijd elk verzoek om geestelijke leiding te geven af: ze voelde zich er niet klaar voor en was bang dat al die aandacht ten koste zou gaan van haar eigen ascetische oefeningen. De vrouwen die haar opzochten moesten lang aandringen voordat ze, zeer terughoudend, gehoor zou geven aan hun vraag en hen vertrouwd wilde maken met de praktijk van een monastiek leven. Haar onderricht zou generaties vrouwen én mannen blijven inspireren: dat blijkt onder meer uit het feit dat er een ruime collectie spreuken van Syncletica is overgeleverd, in diverse handschriften, en dat er daarnaast ook een uitvoerige levensbeschrijving bewaard is gebleven. De vrouw die zo'n stille en teruggetrokken woestijnmoeder wilde zijn, werd zo toch voor velen een model van religieus leven.

De ‘vrouwelijke Antonius’

Syncletica wordt in de traditie vaak naast Antonius Abt geplaatst. Dat is een hagiografische handgreep om aan vrouwelijke en mannelijke anachoreten een legendarische wegbereider te geven en een geestelijke verwantschap tussen beiden te suggereren. Nu kent de monastieke traditie wel meer ‘heilige paren’: want vrijwel alle kloostervaders hadden een vrouwelijke spiegel. Pachomius had een jongere zus, Maria, die zijn leer in een vrouwelijke gemeenschap toepaste, Basilius een oudere zus, Macrina, aan wie hij in veel opzichten schatplichtig was en Benedictus bezocht in de nabijheid van zijn klooster in Montecassino zijn zus Scholastica die hem in geestkracht en levenswijze misschien nog wel overtrof. Gegevens over die vrouwelijke verwanten hebben we vaak alleen via geschriften van en over hun beroemdere mannelijke evenknie. Dat wil echter niet zeggen dat die vrouwen altijd in de schaduw van hun broers leefden, vaak waren zij de wegbereiders en meer constante beoefenaars van het religieuze leven. Maar door een verschil in geletterdheid en misschien ook wel een geringere behoefte aan schriftelijke vastlegging bezitten we veel minder geschriften van en over die vrouwelijke pioniers en komen we over hen alleen iets te weten uit mannelijke bronnen. De situatie ligt anders in het geval van Syncletica en Antonius: *haar* levensbeschrijving is duidelijk op het model van *zijn* succesvolle biografie geschreven, maar wel van een andere hand en van later datum (men noemt de onbekende auteur wel pseudo-Athanasius; de toeschrijving aan Athanasius van Alexandrië is echter niet houdbaar) en veel meer dan een slaafse navolging.

Monastiek leven in volle bloei

Op het eerste gezicht zijn er interessante parallellen aan te duiden tussen beide levens, want zowel Antonius als Syncletica groeiden op in een welgesteld milieu in Alexandrië, gaven al hun bezittingen aan de armen en kozen voor een leven van strenge ascese in de woestijn. Beiden wisten de idealen van het monastieke leven zeer welsprekend te verwoorden en werden dan ook belaagd door

bewonderaars, leerlingen én demonen. Beiden zouden uiteindelijk steeds verder van de bewoonde wereld wegtrekken en in hoge ouderdom en een geur van heiligheid sterven. Maar niet alle informatie over Syncletica is een weerspiegeling van die beroemde Antonius: haar onderricht staat op zichzelf en toont ons ook andere accenten van het monastieke leven, dat in de anderhalve eeuw die na de dood van Antonius was verstreken ook sterk was geëvolueerd. En haar biografie, ofschoon minder een bestseller dan het werk over Antonius, is een al even kostbaar als lezenswaardig document over het monastieke leven dat in die vijfde eeuw tot volle bloei was gekomen: Syncletica (en haar biograaf) blijken niet alleen bewonderaars van Antonius te zijn, maar ook goed vertrouwd met de werken van 'intellectuele monniken' als Evagrius, Cassianus en Hieronymus. Eerder dan een vrouwelijke *pionier* is Syncletica een vertegenwoordiger van die rijk ontwikkelde monastiek-humanistische school: de wijde verspreiding van haar spreuken in het Oostelijk deel van het Romeinse Rijk, maar ook in Latijnse vertaling in het Westen, doet recht aan dat – echter nooit officieel verleende – statuut van Kerklerares.

Beeldende kracht

Wat onmiddellijk opvalt, is de beeldende kracht van Syncletica's taal. Ze gebruikt bijvoorbeeld een metafoor als ze spreekt over de bedreigingen van het geloof. Het uitbouwen van een leven in het geloof is als het bouwen van een 'solide huis': het fundament bestaat uit goede werken en ascese, het dak is de leer van het geloof, terwijl de menselijke zintuigen de ramen en deuren zijn die toegang geven tot de wereld. Nu zal de duivel op alle mogelijke manieren dat huis proberen te slechten: hij probeert de fundamenten aan te tasten, sloopdelen van het dak of dringt door openstaande deuren en ramen naar binnen. Alleen waakzame geesten winnen de strijd tegen de van alle kanten oprukkende duivelse rot. Een verwant beeld hanteert ze als ze spreekt over het schadelijke effect van onrijpe leraren: iemand die te vroeg geestelijk onderricht begint te geven, leidt mensen binnen in een 'bouwvallig huis' waarin ze zich nooit veilig zullen voelen en uiteindelijk hun ondergang tegemoet gaan.

Monastieke kernwaarden

Ook de betekenis van monastieke kernwaarden wordt in beelden uitgedrukt. De deugd van de nederigheid wordt vergeleken met 'spijkers' die een huisje bijeen moeten houden: zonder spijkers stort het hele bouwwerk in elkaar. Een leven in waakzaamheid wordt uitgebeeld door een schip dat een lange vaart maakt: vaak doorstaat het wel de storm en koerst het veilig tussen de klippen door, maar vergaat het op het moment dat de zee spiegelglad is en het zeewater ongemerkt door een kiertje het ruim binnensijpelt. Veel van Syncletica's *apoftegmata* zijn een uitwerking van beelden uit het alledaagse leven of de bijbelse traditie, maar misschien wel de mooiste beelden ontleent ze aan de natuur. Een van de grote bedreigingen van de balans van een zuster is de jaloezie, die zijn meesteres doodt en vervolgens anderen bedreigt: als een adder die eerst zijn eigen moeder opvreet en daarna op rooftocht gaat. Ook voor het begrip stabiliteit is er een beeld: zusters moeten in het begin van hun religieuze leven geduldig zijn en vooral niet de ene plaats willen inruilen voor een andere. Dan worden ze namelijk als een arend die zich van haar broedsel verwijdert: en hun eieren worden koud en steriel en sterven af.

Religieuze inwijding

Volgens haar levensbeschrijving gaf Synclética haar onderricht eerder door te zwijgen dan door te spreken: voor haar leerlingen was het vaak al stichtend genoeg om haar betraande gezicht te zien en zich te spiegelen aan haar stille rouwmoedigheid. Dit onmiskenbare *topos* doet echter geen recht aan het feit dat Synclética ook een lerares was met een groot taal- en inlevingsvermogen: hoezeer ze ook leefde in teruggetrokkenheid, ze was blijkens haar spreuken zeer goed in staat om anderen in het religieuze leven in te wijden en de moeilijke overgang van een leven in de wereld naar een monastiek leven van nabij te begeleiden. Dat deed ze allereerst door te stellen dat er een eigen taal is voor christenen in de wereld en een andere voor religieuzen in een klooster: net zoals verschillende diersoorten ander voedsel nuttigen. Zelf sprak ze alleen de taal van de woestijn. Beginnen met een religieus leven is in haar woorden als het ontsteken van vuur: aanvankelijk brandt het moeilijk en verspreidt het vooral rook, maar met enige oefening gaat het goed doorbranden en houdt het zichzelf in stand. Tal van uitspraken hebben betrekking op het volhouden van ascetische praktijken: Synclética wijst erop dat de meeste beginners te hard van stapel lopen en te hoog inzetten. Ascese moet zo worden beoefend, dat een zuster de intensiteit geleidelijk kan opvoeren en nooit – want dat is riskant! – hoeft te verslappen. Ze waarschuwt voor alle soorten ascese die van de duivel komen en een religieus kunnen misleiden: goede ascese is maar aan één ding herkenbaar, namelijk aan de *gematigdheid*.

Gemeenschap en barmhartigheid

Het is interessant te lezen dat Synclética - veel meer dan Antonius Abt – goed vertrouwd was met monastieke tradities van gemeenschapsleven. Zelf afkomstig uit een groot en rijk gezin – haar naam betekent letterlijk: *senatrice* – kon ze haar voorkeur voor het monastieke leven pas ten uitvoer brengen na de dood van haar twee broers en beide ouders. Ze verkocht alle familiebezittingen en koos samen met haar jongere, gehandicapte zusje om een radikaal christelijk leven te leiden. Heel hun leven zouden de zussen samen blijven: en hun onderlinge toewijding zou veel monastieke *einzelgangers* in de woestijn stichten. Synclética hamert erop: een leven in gemeenschap is dé manier om christelijke *caritas* vorm te geven en gehoorzaamheid te oefenen; en het is dé bescherming tegen het gevaar van de hoogmoed. 'Als een anachoreet door ijdele gedachten wordt gegrepen, moet ze in een gemeenschap worden binnengevoerd. Desnoods wordt ze daar gedwongen om twee keer per dag te eten, als haar overmoed een gevolg is van overdreven vasten. En haar medezusters moeten haar zeer streng toespreken en als nutteloze behandelen. Ze zal alle werkjes moeten uitvoeren. Men moet haar voorts de levens van echt grote heiligen vertellen. En haar medezusters moeten zich maar even inspannen en hun eigen ascetische praktijken voor enkele dagen verdubbelen, zodat zij, bij het zien van al die deugzaamheid, begint te beseffen dat haar eigen leven minderwaardig is.'